

PRZYPOMNIJ SOBIE

1. Jaki udział w zwycięstwach nad Persami w latach 490–479 p.n.e. miały Ateny, a jaki Sparta?
2. Czym różniły się ustroje polityczne Sparty i Aten?

■ ZWIĄZEK MORSKI

Odparcie dwóch kolejnych perskich najazdów na Grecję w latach 490 i 480–479 p.n.e. nie zakończyło zmagania – walki toczyły się jeszcze przez 30 lat. Po tym, jak Sparta zrezygnowała z przywództwa, przejęły je Ateny. W 478 r. p.n.e. z inicjatywy Ateńczyków powstał tzw. **Związek Morski**. Początkowo do przystąpienia tego przystąpiło 200, a ostatecznie ponad 400 *poleis* z basenu Morza Egejskiego, zainteresowanych kontynuowaniem walki z Persami. Członkowie sojuszu mieli obowiązek dostarczać okręty lub wpłacać do wspólnego skarbcza pieniądze, za które rozbudowywano flotę. Związek Morski uwolnił spod panowania perskiego Greków osiadłych na zachodnim wybrzeżu Azji Mniejszej. Z czasem Ateńczycy coraz silniej podporządkowywali sobie państwa sojusznicze. Skarbiec Związku Morskiego, początkowo znajdujący się na wyspie Delos, został przeniesiony do Aten. Środki wpływające do niego ze sprzymierzonych *poleis* Ateńczycy wykorzystywali na własne potrzeby. W dodatku surowo rozprawiali się z nieposłusznymi im sojusznikami. W 440/439 r. p.n.e. stłumili bunt mieszkańców Samos. Zmusili ich do zburzenia murów obronnych, wydania floty wojennej oraz zapłacenia olbrzymiej kontrybucji. Takie działania skutkowały nie tylko napięciami w Związku Morskim, lecz także obawami Sparty o nadmierny wzrost potęgi Aten. Jednak dopóki polityką ateńską kierował **Kimon**, zwolennik współpracy ze Spartanami, między dwiema *poleis* nie doszło do otwartego konfliktu. Sytuacja zmieniła się po wygnaniu Kimona z Aten w 461 r. p.n.e., gdy do władzy doszli jego polityczni przeciwnicy. Planowali oni wzmocnienie pozycji Aten – nawet kosztem interesów Sparty. Udzielali pomocy wrogom Sparty lub jej sojusznikom, co nieuchronnie prowadziło do wojny.

Wyspa Delos była miejscem świętym dla wszystkich Greków, jednym z najważniejszych ośrodków kultu Apollina. Według mitów tu właśnie narodziło się boskie rodzeństwo, Apollo i Artemida. Wyspa miała też duże znaczenie polityczne. Zbierali się na niej przedstawiciele *poleis* wchodzących w skład Związku Morskiego. Na Delos znajdował się również wspólny skarbiec, który w połowie V w. p.n.e. przeniesiono do Aten. Największy rozkwit wyspy przypada na czasy hellenistyczne oraz rzymskie.

■ fotografia współczesna, Delos

Złoty wiek Aten

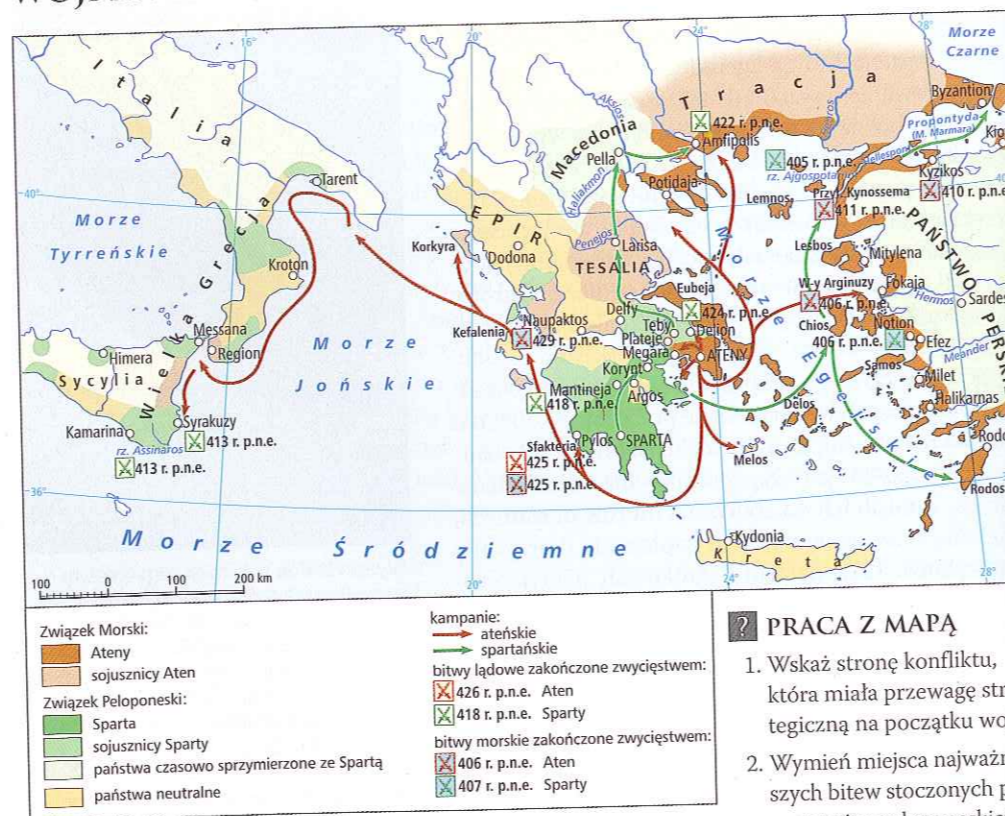
Po zwycięstwie nad Persami wzrosło znaczenie polityczne Aten i wiara Ateńczyków we własne możliwości, a także ich zamożność, co pozytywnie wpłynęło na rozwój kultury. Wznoszono monumentalne budowle ozdobiane wspaniałymi rzezbami i malowidłami. Organizowano liczne święta religijne. Towarzyszyły im agony, podczas których dramaturdzy wystawiali swoje spektakle. W tym czasie ożywiło się także życie polityczne oraz rozwinęła się retoryka. W V w. p.n.e. Ateny stały się najważniejszym intelektualnym i kulturalnym ośrodkiem starożytnej Grecji.

Stela nagrobna Atenki Hegeso jest uważana za jedną z najpiękniejszych greckich płaskorzeźb. Przedstawia niewolnicę podającą zmarłej szkatułkę z biżuterią.
■ płaskorzeźba, Ateny, ok. 400 r. p.n.e.

? Jakie były przyczyny wzrostu znaczenia Aten w V w. p.n.e.?

WOJNA PELOPONESKA

PRACA Z MAPĄ

1. Wskaż stronę konfliktu, która miała przewagę strategiczną na początku wojny.
2. Wymień miejsca najważniejszych bitew stoczonych podczas wojny peloponeskiej.

KIMON

ok. 510–449 r. p.n.e.

Polityk i wódz z potężnego rodu Filaidów, syn Miltiadesa (zwycięzca spod Maratonu). Był jednym z najbogatszych ludzi w Atenach. W polityce zewnętrznej starał się realizować dwa główne cele: utrzymanie dobrych stosunków ze Spartą oraz wyparcie Persów z ziem greckich. W 468 r. p.n.e. odniósł zwycięstwo nad armią perską w bitwie u ujścia Eurymedontu. Wygrana ta przesądziła

o utracie przez Persów zachodnich wybrzeży Azji Mniejszej. Jego sympatia dla Sparty budziła niechęć części Ateńczyków. W 461 r. p.n.e. został skazany przez ostracyzm na 10 lat wygnania. Po powrocie do Aten udało mu się odzyskać część wpływów. Ponownie został strategiem i jako dowódca floty wyruszył na kolejną wyprawę przeciwko Persom. Zginął w walce lub zmarł na skutek choroby.

WOJNA PELOPONESKA I JEJ SKUTKI

W 431 r. p.n.e. wybuchła wojna peloponeska, która z czasem ogarnęła cały grecki świat. Walki toczono przez ponad ćwierć wieku. W zmaganiach uczestniczyły dwa bloki państw: Ateny ze Związkiem Morskim oraz Sparta ze Związkiem Peloponeskim. Przez długi czas żadna ze stron nie zdobyła decydującej przewagi. Ateńczycy, dysponujący najpotężniejszą flotą w Grecji, zwyciężali na morzu, Spartanie zaś, słynący z najlepszej armii lądowej, odnosili sukcesy w walkach toczonych na lądzie. W 421 r. p.n.e. zawarto tzw. **pokój Nikiasa** i przywrócono stan sprzed wybuchu wojny. Nie zakończyło to jednak konfliktu. Sprzymierzeńcy obydwu mocarstw nadal toczyli walki, wspomagani przez Ateńczyków oraz Spartan. Taka sytuacja utrzymała się aż do 415 r. p.n.e., kiedy to Ateńczycy wyruszyli na Sycylię w celu zdobycia Syrakuz. **Wyprawa sycylijska** zakończyła się ich klęską i wznowieniem konfliktu ze Spartą, która udzieliła pomocy swojemu sycylijskiemu sojusznikowi. Osłabiło to siły Związku Morskiego oraz doprowadziło do wystąpienia z niego części członków. Ateńczykom nie udało się odbudować dawnej potęgi ich polis. Obleżone Ateny, których ludność zdziesiątkowały epidemie, skapitulowały w 404 r. p.n.e. Sparta wygrała wojnę dzięki błędom popełnionym przez Ateńczyków oraz pomocy finansowej Persów. Jej główni sprzymierzeńcy, Teby oraz Korynt, domagali się całkowitego zniszczenia Aten. Jednak Spartanie ograniczyli się do rozwiązania Związku Morskiego, żądania wydania floty i zburzenia murów obronnych.

Wojna peloponeska spowodowała ogromne straty materialne i ludzkie. Nie respektowano ani dawnych obyczajów wojennych, ani nakazów religijnych. Zmagania te doprowadziły do kryzysu moralności Hellenów.

Alkibiades (450–404 r. p.n.e.) był ateńskim arystokratą i politykiem. Podczas wojny peloponeskiej został jednym z dowódców wyprawy sycylijskiej. Jednak już po jej rozpoczęciu oskarżono go o świętokradztwo. Aby uniknąć procesu, zbiegł do Sparty, której doradzał, jak pokonać Ateny. Spartanie docenili jego inteligencję i wiedzę o Atenach. Gdy jednak uwiódł żonę jednego z królów, musiał opuścić Spartę. Współpracował później z Persami i starał się przekonać Ateńczyków, że zyskał zyskał w Persji wielkie wpływy. Czynił to skutecznie – umożliwiło mu to powrót do Aten.

■ rzeźba, Italia, I w. p.n.e.

ATENY W TRAKCIE WOJNY PELOPONESKIEJ

Zaproponowany przez Peryklesa plan prowadzenia przez Ateny działań wojennych został przedstawiony przez Tukidydesa w *Wojnie peloponeskiej*.

Kiedy wojska peloponeskie zbierały się na Istmie lub były jeszcze w drodze przed inwazją na Attykę, Perykles, syn Ksantypposa, jeden z dziesięciu strategów ateńskich, przewidywał już najazd. [...] Powtarzał również swe rady będące obecnie na czasie: że powinni przygotować się do wojny, że wsi wszystko do miasta sprowadzić, bitwy nie przyjmować, lecz udawszy się do miasta, strzec go, flotę, która jest ich silną stroną, przysposabiać, sprzymierzeńców trzymać w ryzach. Przypominał, że siła Aten zawisa od pieniędzy płaconych przez sprzymierzeńców, a problemy wojenne

oponowuje się głównie mądrością i pieniędzmi. Kazał być im dobrej myśli ze względu na to, iż państwo otrzymuje corocznie z daniny sprzymierzeńców około sześćset talentów, nie licząc innych dochodów; że na akropolu jest jeszcze sześćset tysięcy talentów w bitej monecie [...] – prócz tego w darach wotywnych, prywatnych i państwowych, w sprzecie kultowym używanym przy procesjach i igrzyskach, w łupach zdobytych na Persach i w innych tego rodzaju przedmiotach wartościowych było złota i srebra o wartości nie mniejszej niż pięćset talentów.

Źródło: Tukidydes, *Wojna peloponeska*, tłum. K. Kumariński, Warszawa 1988, s. 93–94.

Dowodzona przez Lizandra flota Związku Peloponeskiego w 404 r. p.n.e. pokonała dzięki nowym okrętom siły ateńskie u ujścia rzeczki Aigospotamoi. Oblężeni Ateńczycy, pozbawieni floty oraz dostaw zboża, musieli prosić o pokój. Okoliczności ostatecznej klęski i kapitulacji Aten opisał Ksenofont.

Teramenes i inni posłowie po przybyciu do Sellazji na zapytanie, w jakim przybywają celu, dali odpowiedź, że są posłami pełnomocnymi do zawarcia pokoju, po czym dopiero eforowie kazali ich przywołać. Gdy już przybyli, zwołano zgromadzenie ludowe, na którym przeciw Ateńczykom oprócz wielu innych szczególnie gwałtownie przemawiali Koryntianie i Tebańczycy, twierdząc, że nie pokój z nimi zawierać, lecz ich całkowicie wysiedlić należy. Lacedemończycy jednak nie zgodzili się na to, żeby w niewolę oddać ten gród grecki, który w największych niebezpieczeństwach wyświadczał Grecji ogromne dobrodziejstwo, lecz przeciwnie, gotowi byli zawrzeć z Ateńczykami pokój na tych warunkach,

że zburzywszy swe mury i port w Pireusie, wydawszy nadto okręty z wyjątkiem dwunastu oraz sprowadziwszy z powrotem wygnañców, będą mieli z Lacedemończykami wspólnych przyjaciół i wrogów, i zarówno na morzu, jak i na lądzie będą gotowi iść za nimi, gdziekolwiek ci poprowadzą. Takie warunki wiół do Aten Teramenes [...]. Przybyłych otoczył dokoła mnogi tłum ludzi pełnych lęku, że wrócili oni, niczego nie osiągnąwszy: nie było bowiem już czasu do zwlekania z powodu mnóstwa umierających z głodu. W następnym dniu poczęli posłowie obwieszczać warunki, na jakich Lacedemończycy godzili się na pokój.

Źródło: Ksenofont, *Historia grecka*, tłum. W. Klinger, Wrocław 1958, s. 42–43.

? PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

1. Wyjaśnij, jakie działania mieli podjąć Ateńczycy w razie ataku Spartan.
2. Wymień zalety i wady planu Peryklesa.
3. Przedstaw warunki, na jakich Spartanie zgodzili się zawrzeć pokój z Ateńczykami.
4. Podaj przyczyny decyzji Ateńczyków o wysłaniu posłów do Sparty.

RYWALIZACJA O HEGEMONIĘ W GRECJI

Sparta nie cieszyła się długo pozycją głównego mocarstwa w Grecji. Już 10 lat po zakończeniu wojny peloponeskiej – nie bez udziału dyplomacji i pieniędzy perskich – Teby, Korynt, Ateny oraz inne *poleis* zawiązały koalicję antyspartańską. Podczas toczony w latach 395–387 p.n.e. **wojny korynckiej** jej siły nie zdołały wprawdzie pokonać **Lacedemończyków**, którym i tym razem z pomocą przyszli Persowie, ale **hegemonia** Sparty i tak zbliżała się ku końcowi. W 371 r. p.n.e. niezwykcieżona dotąd armia spartańska została pokonana pod **Leuktrami** przez siły tebańskie. Wkrótce na Peloponezie doszło do kolejnych interwencji wojskowych Tebańczyków. Po raz pierwszy od niepamiętnych czasów wrogowie wtargnęli na spartańską ziemię. Tebańczycy zadbali o to, aby trwale zniszczyć podstawy mocarstwowej pozycji Sparty. Z ich inicjatywy na terenie Mesenii powstało państwo niezależne od Spartan. Założono też nowe miasto, Megalopolis, które stało się stolicą Związku Arkadyjskiego. Tebańczycy doprowadzili do rozpadu Związku Peloponeskiego. Sparta, otoczona przez wrogie państwa, została odseparowana na Peloponezie od sprzymierzonych z nią dawniej *poleis* i przestała się liczyć w polityce greckiej. Jednak Teby krótko cieszyły się uzyskaną przewagą, pojawiło się bowiem nowe mocarstwo – **Macedonia**.

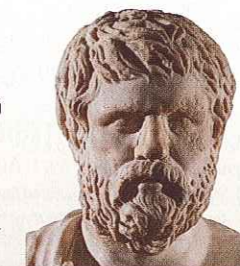
Stela nagrobna Demokleidesa, hoplity poległego w czasie wojny korynckiej. Rywalizacja między greckimi *poleis* doprowadziła do osłabienia ich potęgi oraz umożliwiła wzrost nowym siłom w regionie.

■ płaskorzeźba, Grecja, IV w. p.n.e.

■ „Wyprawa dziesięciu tysięcy”

Podczas wojny peloponeskiej w świecie greckim powszechnie zaczęto wykorzystywać wojska najemne. Do prowadzenia długotrwałych zmagani wojennych nie wystarczyły już bowiem armie obywatelskie, dlatego zatrudniano za pieniądze doświadczonych wojowników, zazwyczaj znacznie lepiej wyszkolonych i wyposażonych. Po zakończeniu wojny peloponeskiej wielu z nich znalazło zajęcie u Persów. Jeden z pretendentów do tronu w Persepolis, Cyrus Młodszy, zebrał przy pomocy Spartan ok. 13 tys. żołnierzy i na ich czele wyruszył do Mezopotamii. Pokonał siły przeciwników, lecz zginął w trakcie bitwy pod Kunaksą. Persowie podstępnie wymordowali wówczas greckich oficerów. W efekcie ok. 10 tys. należących do armii Cyrusa greckich najemników pozostało bez dowództwa. Nie mieli nic do stracenia, dlatego podjęli dramatyczną decyzję o wycofaniu się przez Armenię na wybrzeże Morza Czarnego. Około 8000 z nich, po pokonaniu wrogich sił i walce o przetrwanie w trudnych warunkach klimatycznych, dotarło w końcu do Trapezuntu. Marsz ten został nazwany „wyprawą dziesięciu tysięcy” i był jednym z większych dokonań greckich wojsk. Obnażył też słabość olbrzymiego imperium Persów. Wydarzenia te znamy z relacji *Wyprawa Cyrusa* autorstwa Ksenofonta – jednego z przywódców najemników.

? Jakie było znaczenie „wyprawy dziesięciu tysięcy”?

Ksenofont, uczeń Sokratesa, urodził się w Atenach. Był żołnierzem najemnym w służbie perskiej. Później związał się ze Spartą, od której otrzymał majątek na Peloponezie. Ateńczycy skazali go na wygnanie. Swoje miejsce w historii zawdzięcza piśarstwu. W *Historii greckiej* Ksenofont kontynuował przerwany przez Tukidydesa na wydarzeniach z 411 r. opis wojny peloponeskiej.

■ rzeźba, Grecja, data powstania nieznana

GRECJA W OKRESIE WALK O HEGEMONIĘ

? PRACA Z MAPĄ

1. Wskaż posiadłości Aten po 404 r. p.n.e. Wyjaśnij, co się stało z dawnymi członkami Związku Morskiego.
2. Wymień nazwy obszarów podporządkowanych Sparcie w okresie jej hegemonii.

ĆWICZENIA

1. Omów okoliczności powstania pierwszego Związku Morskiego.
2. Wymień przyczyny wybuchu wojny peloponeskiej.
3. Opisz działania wojenne prowadzone w latach 431–404 p.n.e.
4. Przedstaw skutki wojny peloponeskiej i walk o hegemonię w Grecji.

DLA ZAINTERESOWANYCH

R. Kulesza, *Wojna peloponeska*, Warszawa 2006.